

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ, КРИМІНОЛОГІЇ,
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ**

УДК 343.98 : 343.7

О.М. Брисковська, к.ю.н., с.н.с. наукової
лабораторії з проблем розкриття
та розслідування злочинів НАВС

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ АВТОТРАНСПОРТОМ**

В статті виділені та охарактеризовані етапи вчинення незаконних заволодінь автотранспортом, надана їх класифікація, описані сучасні знаряддя та засоби, розкриті ознаки вчинення злочинного задуму. Окреслений зв'язок між особою злочинця, характеристикою автотранспортного засобу, способами, етапами, та метою вчинення зазначених злочинів. Описані способи зберігання, маскування та реалізації викраденого автотранспорту.

Ключеві слова: незаконне заволодіння автотранспортними засобами; підготовчий етап вчинення; етап реалізації злочинного задуму; етап приховування злочину.

В статье выделены и охарактеризованные этапы совершения незаконных завладений автотранспортом, предоставлена их классификация, описаны современные орудия и средства, раскрытые признаки совершения преступного замысла. Очерченная связь между лицом преступника, характеристикой автотранспортного средства, способами, этапами, и целью совершения отмеченных преступлений. Описанные способы хранения, маскировки и реализации похищенного автотранспорта.

Ключевые слова: незаконное завладение автотранспортными средствами; подготовительный этап совершения; этап реализации преступного замысла; этап укрывательства преступления.

In the articles selected and described stages of feasibility of illegal perancies by a motor transport, their classification is given, modern instruments and facilities, exposed signs of feasibility of criminal design are described. The outlined connection is between the face of criminal, description of vehicle, methods, stages, and purpose of feasibility of the noted crimes. Described methods of storage, disguise and realization of the stolen motor transport.

Keyword: illegal perancy by vehicles; preparatory stage of feasibility; implementation of criminal design phase; stage of concealment of crime.

Постановка проблеми. Протидія незаконному заволодінню автотранспортом є пріоритетним напрямом діяльності ОВС. Ужиті правоохоронними органами заходи щодо удосконалення розслідування таких злочинів залишаються недостатньо ефективними. Криміногенна обстановка загострюється у великих містах (Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса, Львів), у яких об'єктивно сконцентровано значну кількість автомобілів і попит на них залишається високим. Особливістю криміналістичної характеристики незаконного заволодіння автотранспортними засобами є ті ознаки і риси злочинів, що мають важливе значення для їх розслідування та розшуку осіб, причетних до вчинення цих злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами присвячені окремі дослідження у яких приділена окрема увага криміналістичній характеристиці незаконним заволодінням автотранспортними засобами, а саме: О.В. Бахарев, В.В. Віскунов, В.А. Журавель, В.І. Жулев, Ю.Ф. Іванов, В.Д. Корми, Ф.Х. Кульмашев, О.В. Лесних,

С.Є Петров, С.М. Скібін, О.В. Фунін та інших вчених. Праці зазначених науковців зробили істотний внесок у досліджувальну проблему. Разом з тим, незважаючи на фундаментальне опрацювання окремих аспектів криміналістичної характеристики в розслідуванні незаконних заволодінь автотранспортом, деякі проблемні питання залишилися охопленими не в повній мірі. На наш погляд, криміналістичну характеристику зазначених злочинів слід визначати з урахуванням етапів їх вчинення, а саме: *підготовчий етап вчинення; етап реалізації злочинного задуму; етап приховування злочину*. У зв'язку з цим, **метою статті** є виділення, характеристика та класифікація етапів та ознак вчинення незаконних заволодінь автотранспортом для ефективності розслідування зазначених злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дії з *підготовки* до вчинення незаконного заволодіння автотранспортним засобом, починаються, зазвичай, з моменту виникнення умислу на вчинення злочину, вибору автотранспортного засобу, місця, методів та підготовки знарядь та засобів для вчинення цих злочинів тощо.

Отже, незаконне заволодіння автотранспортними засобами можна класифікувати на:

- злочини які вчиняються з заздальгідь проведеною підготовкою;
- злочини які вчиняються без попередньої підготовки.

Якщо незаконне заволодіння автотранспортом вчиняється на “замовлення”, щодо відповідної марки, моделі тощо, то як правило, злочинці здійснюють **попередню підготовку**, зокрема розвідувально-пошукову діяльність з вибору предмета злочину (автомобіля) і збирання інформації про власника автотранспортного засобу (або про користувача автотранспортним засобом) – потенційного потерпілого: вивчають його спосіб життя (розпорядок дня, маршрути пересування, матеріальне становище, зв'язки, контактні телефони, звичні місця паркування тощо) [1. 161].

Для цього вчиняють дії, зовні схожі з офіційними негласними слідчими (розшуковими діями) нерідко, (видаючи себе за представників правоохоронних та інших державних органів), зокрема: спостереження, опитування громадян, у тому числі легендовані, прослуховування телефонних розмов, перехоплення електронної пошти, обстеження автостоянок, місць зберігання автотранспорту, під'їзних шляхів, ділянок місцевості (з метою обрання оптимального шляху відходу з місця події), отримання інформації про встановлені на автотранспортному засобі охоронні і замикаючі засоби, придбання джерел інформації або впровадження членів злочинних груп в охоронні структури автостоянок а також у фірми і підприємства, що займаються продажем, ремонтом, гарантійним обслуговуванням автотранспортних засобів, встановленням на них охоронних систем. Іншими словами, відбувається так звана “кримінальна розвідка”.

Незаконне заволодіння автотранспортним засобом вчиняється і **без попередньої підготовки**: коли у зловмисників, з'являється можливість заволодіти автотранспортним засобом, який залишився без належного догляду на значний термін часу (біля кінотетрів, супермаркетів, готелів, ресторанів і т.д.), коли водії залишають транспортні засоби відчиненими (так як в надії на швидке повернення виходять на декілька хвилин, та із-за своєї недбалості не вмикають сигналізацію, протиугонні пристрої, тощо, або замикають тільки дверцята автомобіля, що не є великою перешкодою для проникнення злочинців). Такі злочини, здебільшого, вчиняються біля магазинів, бензозаправок.

Обрання конкретного об'єкта злочинного посягання є одним із елементів підготовки до вчинення незаконного заволодіння автотранспортним засобом. Для осіб, які мають намір вчинити незаконне заволодіння, щоб покататися немає різниці,

який транспорт викрадати: мотоцикл, легковий або вантажний автомобіль. Вирішальним моментом при цьому залишається безпека та простота заволодіння транспортним засобом.

Етап реалізації злочинного задуму — це вчинення злочину будь-яким способом, під способом вчинення злочину слід розуміти сукупність прийомів, хитрувань і особливостей поведінки злочинця у процесі підготовки, здійснення злочинних намірів, як системи взаємодії дій, не обмежуючись при цьому лише способом проникнення в автотранспорт чи місця, де зберігається автотранспортний засіб. Саме на підставі інформації про спосіб вчинення злочину приймається рішення про спрямування діяльності з розслідування злочину у початковий період.

Пошук злочинців за ознаками способів вчинення злочину повністю обґрунтований і достатньо ефективний, оскільки кожному способу притаманні свої особливості. Вони проявляються у матеріальній обстановці місця події, обумовлені професійними якостями і навичками злочинців, характером виконуваних ними дій, властивостями знарядь та засобів вчинення злочину тощо.

Способи незаконного заволодіння автотранспортними засобами існують як відкриті такі таємні.

Відкриті: незаконне заволодіння автотранспортним засобом у присутності водія або власника, характеризується тим, що в більшості випадків їх вчиняють особи під видом пасажирів. Практиці відомі факти незаконного заволодіння рейсовим автобусом з великою кількістю пасажирів.

Наприклад, водій Г., який керував рейсовим автобусом, зробив на маршруті зупинку біля диспетчерського пункту, щоб відмітити шляховий лист. Залишивши двигун включеним, він пішов до диспетчера. Один із пасажирів, витримавши деякий час, сів за руль, закрив двері і викрав автобус. Він проїхав з пасажирами десятки зупинок, піддаючи життя людей небезпеці. Пізніше було встановлено, що В. був у нетверезому стані, поспішав і хотів таким чином швидко добратися додому.

Трапляються випадки, коли злочинці вчиняють незаконне заволодіння автотранспортними засобами, *видаючи себе за інспекторів ДАІ.*

Так К. і З. у міліцейській формі зупинили автомобіль, яким керував А., і запитали у нього водійські права. Потім попросили його вийти з машини начебто для того, щоб перевірити стан показників поворотів. Водій виконав їх прохання. Злочинці, скориставшись цим, швидко сіли в автомобіль і зникли¹.

Таємні: незаконне заволодіння автотранспортним засобом через подолання різноманітних перешкод (гаражів, автостоянок, протиугонних пристроїв, сигналізацій та ін.)

Серед найпоширеніших прийомів, які використовують злочинці для подолання електронних перешкод на автомобілях є: 1 виключення звукової сигналізації:

— шляхом **вимикання спеціальними** електронними пристроями для відключення чи злому звукової сигналізації;

— шляхом **навмисного включення** звукової сигналізації. *Наприклад, шляхом кількаразового удару по колесу автомобіля розраховуючи на те, що власник відключить сигналізацію, (щоб не заважати сусідам по будинку). Після того, як власник відключить сигналізацію, злочинці за допомогою механічного злому потрапляють до автомобіля.*

¹ За матеріалами ДКР МВС України.

Необхідно підкреслити, що викрадення автотранспортних засобів неможливо без застосування *зрядь та засобів вчинення* цих злочинів: 1) технічних пристроїв, до яких входять і електронні. Під технічними засобами слід розуміти різні предмети матеріального світу, що сприяють вчиненню злочину. Їх умовно можна розділити на:

- спеціальні технічні засоби для отримання “розвідувальної інформації” про потенційних потерпілих. Використовуються прилади для аудіо і візуального контролю, зняття інформації з технічних каналів зв’язку, прослуховування телефонних розмов тощо);

- пристрої для проникнення до місця зберігання (паркування) автотранспорту (зварювальні апарати, автогени, радіомаяки);

- пристрої для сканування, відключення чи злому сигналізації (“код граббер” електронний пристрій, який сканує сигнали послання постановки автотранспорту на охорону, визначає тип використання сигналізації і вираховує сигнали зняття з охорони, стає робочим пультом сигналізації);

- пристрої для запуску двигуна (“заводілки” або “контролери” – електронні пристрої, які стирають чип-ключ із пам’яті автомобіля і прописують новий, відключаючи протиугонну функцію штатного іммобілайзера);

- пристрої (“глушилки”) для заглушки сигналів супутникового слідкування із поля видимості оператора GPS та визначення місця перебування автомобілів;

- у деяких випадках для викрадення автомобіля використовують інші транспортні засоби (евакуатори, крани і т. д.);

- механічні пристрої: для проникнення до салону автомобіля (для зламу замків “звертиш” або “звертка” – виготовлений з особливо твердої сталі з загнутим кінцем. Його вставляють в отвір замка дверей чи запалювання, ламають поворотний механізм, центральний замок виходить із ладу, штатна сигналізація знімається з охорони. А також для зламу замка та відкриття дверей використовують щипці, вакуумну присоску для раковин і т.д.); інші спеціальні механічні засоби для запуску двигуна (відмички, дублікати ключів, шуруповерт для зняття “секретки” на рулі, тощо)[1, 163].

А також незаконне заволодіння автотранспортними засобами шляхом використання *інших транспортних засобів для буксировання*, у тому числі і частковою або повною погрузкою.

Практика доводить, що сучасні системи протиугінних пристроїв не можуть перешкодити діям осіб, які обізнані з конструктивними особливостями автомобіля і готуються до заволодіння наміченим транспортним засобом.

Здебільшого злочинці використовують дублікати ключів від дверей автомобіля і замка запалення, що робить викрадання швидким та найменш ризикованим.

Для одержання дублікатів ключів члени злочинної групи нерідко упроваджують своїх осіб до підприємств, що займаються продажем, ремонтом, гарантійним обслуговуванням, охороною автомобілів, виготовляють дублікати шляхом зняття відбитків з ключів у разі, якщо власник передає ключі від автомобіля іншим особам (автомайстерні, автомийки тощо).

Місця вчинення незаконних заволодінь автотранспортом, на наш погляд, можна класифікувати за різними підставами: **за наявністю чи відсутністю охорони** (на охоронювані та не охоронювані); **за приналежністю території чи місцем знаходження транспортних засобів** (на території підприємств, установ, організацій, території проживання фізичних осіб, території автомобільних шляхів тощо). Вивчення місць вчинення таких злочинів свідчить, що незаконне заволодіння

автотранспортними засобами вчиняється практично всюди, але частіше всього на вулицях, дворах, не охоронюваних автостоянках, на жилих масивах, у місцях накопичення автотранспортних засобів (стихійних автостоянках, стоянках біля сервісних центрів, концертних залів, ринків за місцем проживання і роботи потерпілого)[2, 99].

Прийоми проникнення до автотранспортного засобу здебільшого визначаються умовами його зберігання. Найчастіше незаконне заволодіння автотранспортом вчиняється на прибудинковій території – (62,3 %); на не охоронюваних автостоянках (біля магазинів, сервісних центрів, концертних залів, готелів, базарів тощо) – (16,2 %); з приватних гаражів – (10,2 %); гаражів підприємств, установ організацій – (2 %); територій установ, підприємств, організацій – (6 %); інших місць – (3,3 %). У більшості випадків злочинці вчиняють таємне незаконне заволодіння (особливо в нічний час) головним чином тих автотранспортних засобів, які надовго залишені без догляду (на вулиці, біля будинку, магазину і т.д.).

На етапі *реалізації злочинного задуму* використовуються досить численні прийоми безпосереднього проникнення до місця знаходження автотранспортного засобу, які визначаються конкретним місцем і умовами зберігання такого засобу. Перш ніж незаконно заволодіти автотранспортним засобом, злочинець долає перешкоди, щоб проникнути як у гараж, так і в транспортний засіб.

З метою проникнення у гараж злочинці використовують різноманітні прийоми, інструменти, пристосування: перепилювання петель, дужок замків – (45 %) випадків; підбір ключів до замка або використання відмичок – (26 %); зрив замка за допомогою підручних предметів – (12 %); підкоп під гараж – (9 %); відгинання або вирізання автогеном металевої частини дверей або їх коробки – (2 %); зрив замка або дверей з використанням транспортного засобу – (4 %); руйнування стін або перекриття гаражів – (2 %).

Прийоми проникнення до місця знаходження автотранспортних засобів обумовлені кількісним складом учасників злочинної групи. В більшості випадків такі групи нараховують дві-три особи. У разі незаконного заволодіння автотранспортним засобом шляхом підкопу під гараж, серед учасників злочинної групи можуть бути задіяні особи віком до двадцяти років, статура яких дозволяє проникнути у відносно вузький отвір.

Етап приховування злочину – це зберігання, перероблення або розбирання викраденого автотранспорту на за частини та їх реалізація. При підготовці злочину заздалегідь планується його приховування. За результатами дослідження можна виділити характерні способи *етапу приховування* цього злочину: зберігання, маскування слідів злочину та реалізацію автотранспортного засобу, яким незаконно заволоділи.

Способами зберігання є: 1) в закритих сховищах (особистий або орендований гараж, занедбані підприємства, ферми інші приміщення та закриті території різних організацій і установ) – (39,7 %); 2) відкритих сховищах (біля під'їзду, де стоять інші автомобілі, лісові смуги, окремі ділянки окружних доріг) – (44,1 %); в окремих випадках приховання цього злочину проходить без зберігання – (16,2 %).

Способами маскування слідів злочину є: 1) розукомплектування автотранспорту; 2) зміна ідентифікаційних номерів, деталей, вузлів та агрегатів, перефарбування кузова; 3) підробка документів.

Способами реалізації автотранспорту є: 1) оплатне повернення власнику автомобіля; 2) продаж автотранспортного засобу; 3) його розукомплектування з метою продажу на запасні частини.

Автомобіль, яким заволоділи злочинці, у більшості випадків, відганяють на відстані 500-1000 м і переходять у місцях, що у спеціальній літературі і у побуті отримали назву “відстійників”. Для зберігання, злочинці використовують, здебільшого, території, які перебувають на невеликій відстані від місця заволодіння автотранспортним засобом. У (66,2 %) випадків це місце перебувало у тому ж районі, де був вчинений злочин. З цією метою орендуються гаражі, автомайстерні, що знаходяться за 3–5 хв. їзди від місця вчинення злочину. Останній час у якості відстійників широко використовують гаражі незнайомих людей, які здають в оренду за оголошеннями. При цьому орендодавці не мають даних про осіб і місце проживання тих хто орендує гаражі, знаючи лише поверхневі дані (ім'я, у кращому випадку номер стільникового телефону).

Навіть при виявленні автотранспортного засобу в гаражі довести участь у незаконному заволодінні автотранспортним засобом орендаря приміщення практично не можливо. Стандартну версію про те, що наймач гаража передав тимчасово ключі малознайомому приятелю, який поставив якийсь автомобіль, спростувати слідчим шляхом не вдається. Фактичний власник гаража теж дає показання про те, що домовлятися про найм приходило дві людини, або ж гроші за оренду приносили різні особи. Особливо зручно орендувати гаражі у великих кооперативах: викрадений транспортний засіб переганяють іноді буквально у сусіднє приміщення, а при сприятливій ситуації забирають із кооперативу. Таким чином вчиняється достатня кількість незаконних заволодінь автотранспортними засобами в охоронюваних гаражах, де в їзді-виїзді вночі контролюється. Проведене дослідження показало, що “відстійниками” обираються: орендований гараж – (47 %); “глухі місця”, куди доступ сторонніх осіб обмежений (закриті території установ, ділянки магістральних доріг, автостоянки тощо) – (33 %); двори приватних будинків – (15 %); лісові смуги – (5 %).

Враховуючи наявність ідентифікаційних номерів і індивідуальних ознак, використовувати автотранспортний засіб відкрито після викрадення неможливо. Для приховування автотранспортного засобу зловмисники майже завжди замінюють номерні знаки. Натомість вкрай рідко застосовують перефарбування.

Вже на підготовчому етапі, в залежності від способу вчинення злочину, злочинці створюють умови для *легалізації автотранспортного засобу* шляхом підшукування осіб, які будуть приймати участь у легалізації автотранспортного засобу, вибору моделі або аналогічної марки автомобіля, або збуту такого автотранспорту частинами. Якщо автотранспортний засіб експлуатувався більше трьох років, то часто їх використовують для збуту на запчастини.

Для укріплення автомобіля та забезпечення його від ідентифікації, як такого, що перебуває у розшуку, найчастіше застосовується підроблення реєстраційних документів і переміщення для реалізації в інший регіон або державу. Готуючись до приховання автомобіля, злочинці іноді намагаються заволодіти справжніми документами. Щоб отримати документи легальним шляхом, злочинці скуповують у громадян за порівняно низькими цінами, зношений, пошкоджений у дорожньо-транспортній пригоді або конфіскований за вчинення злочину автомобіль, підробляють документи на автотранспортний засіб яким незаконно заволоділи, змінюють номери агрегатів під наявні документи, здійснюють підготовку технічних засобів для проведення зміни ідентифікаційних номерів на двигуні й кузові, перефарбування автомобілів. Такі автомобілі ставлять на облік [3, 11]. Після чого на аналогічній моделі автотранспорту яким незаконно заволоділи, перебувають номери вузлів і агрегатів, відповідно до документів, придбаних законним шляхом. Інколи здійснюється заміна частини кузова з номером

на інший, який попередньо вирізали з автомобіля, що потрапив у ДТП. Після спеціальної обробки й фарбування місця зварювання встановити факт заміни без спеціального дослідження практично неможливо [4, 15].

Найчастіше всього підробляють документи на право управління, володіння і користування автотранспортними засобами. Підроблені водійські права та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу злочинці використовують для “маскування” при перегоні автомобіля. Свідоцтво про реєстрацію автотранспортного засобу, довідка-рахунок, та інші документи які відносяться до документів на право реєстрації, володіння і розпорядження автотранспортними засобами, підробляють для легалізації викрадених транспортних засобів або з метою шахрайства.

Підшукавши покупця, злочинці підробляють документи на автотранспортний засіб, які засвідчують правомірність його володіння, або здійснюють його постановку на облік і реєстрацію на підставних осіб (своїх знайомих чи родичів), які будуть виступати власниками автотранспортного засобу при його продажу.

Висновки. На нашу думку однозначно існує зв'язок між особою злочинця і етапами вчинення незаконного заволодіння автотранспортними засобами: *підготовчим, реалізації злочинного задуму; приховування злочину*. Складність способу вчинення злочину показує на ціль, яку поставив перед собою суб'єкт злочину, на його професійні якості і навички, технічну оснащеність для подолання систем захисту автомобіля, вік та на кількість осіб, які приймали участь у вчиненні протиправного діяння. Злочинці старшої вікової категорії, заздалегідь *підготовлені*, не зловживають спиртним і наркотиками, працюють у групі, їм притаманна чітка дисципліна. Неповнолітні в більшості випадків досягають злочинної мети без попередньої підготовки в силу сприятливої ситуації, яка виникла випадково, (наприклад, коли на вулиці залишився без догляду автомобіль). Неповнолітні особи, які вчиняють такі дії вперше, керуються здебільшого метою покататися, доїхати до певного місця тощо. Отже, можна виділити два типи злочинців *ситуативні і підготовлені*.

Тому маючи інформацію про спосіб вчинення злочину, зберігання та характеристики автотранспортного засобу яким незаконно заволоділи (марка, модель, термін експлуатації, ступінь зношеності) враховуючи кореляційні зв'язки, можна встановити особу злочинця, ймовірні місця знаходження викраденого автотранспорту або його частин та визначити напрямки розслідування таких злочинів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бриковська О.М. Підготовчий етап вчинення незаконного заволодіння автотранспортними засобами // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів [Текст]: зб. Наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. (Київ, 29 берез. 2012 р.). – К: Нац. ака. внутр. справ, 2012. – С.161-164 (216 с.)
2. Іванов Ю.Ф. Незаконне заволодіння транспортним засобом: кримінально-правовий та криміналістичний аспекти : практич. посіб. / Ю.Ф. Іванов. – К., 2008. – 108.
3. Організація і тактика боротьби підрозділів департаменту карного розшуку МВС України з легалізацією автотранспортних засобів, здобутих злочинним шляхом : метод. рек. / О. М. Бриковська, О. М. Корнев, В. П. Кравченко та ін. – К. : Київський нац. ун-т внутр. справ, 2008. – 40 с.
4. Розслідування злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або заміною номерів, вузлів та агрегатів транспортного засобу [Текст]: метод. рек. / [Чернявський С. С. Бриковська О.М., Вознюк А. А. та ін]. – К.: Нац. Акад. Внутр. справ, 2013. – 88.